

## PRAŽSKÉ OBECNÉ UČENÍ A *PEREGRINATIO ACADEMICA* OBYVATEL VELKOKNÍŽECTVÍ LITEVSKÉHO V LETECH 1385–1430

PAVEL KOTAU

### THE PRAGUE UNIVERSITY AND *PEREGRINATIO ACADEMICA* OF INHABITANTS OF THE GRAND DUCHY OF LITHUANIA IN 1385–1430

This article treats the role of Prague universities in the academic peregrination of inhabitants of the Grand Duchy of Lithuania in 1385–1430. A summary and evaluation of information from university sources is complemented by a reconstruction of situation at the site of origin of the peregrination, pertaining in particular to the development of a network of Catholic churches and schools, analysis of foundation activity in the academic sphere connected with the Christianisation of Lithuania, and an overview of the career of the Prague graduate Mathew of Vilnius.

*Key words:* Grand Duchy of Lithuania – the Prague University – academic peregrination – Krakow – Christianisation – Mathew of Vilnius

Roku 1385 přijal litevský velkokníže Jagello nabídku polské koruny. Tato událost měla za následek vznik polsko-litevské unie, a velkoknížectví litevské se tak začlenilo do okruhu latinského světa. A právě od konce 14. století se na evropských univerzitách objevují studenti ze zemí velkoknížectví. Praha se stala prvním univerzitním městem, kam zamířili obyvatelé litevského státu na cestě za vzděláním. Tento článek vznikl ze snahy o komplexní popis pobytu litevských studentů v Praze.<sup>1</sup> Jak se však ukázalo, je přitom nutné zohlednit situaci na jiných univerzitách, především v Krakově. Vyplývalo to jednak z nutnosti vypořádat se s nedostatkem univerzitních pramenů v Praze, jednak ze skutečnosti, že některé jevy, jako například založení litevské koleje, je lepší sledovat v kontextu podobné činnosti v Krakově. Proto se téma rozšířilo a článek pojednává celkově o *peregrinatio academica* obyvatel velkoknížectví litevského, jež se dotkla univerzit v Praze, Krakově a Lipsku. Časové období bylo zvoleno s ohledem na to, že léta 1385–1430, tj. doba vlády Vladislava II. Jagella (1385–1434) a velkoknížete Vitolda (1392–1430), tvoří jedno specifické období politických a kulturních dějin zemí velkoknížectví litevského.

<sup>1</sup> Je třeba podotknout, že v období, které článek sleduje, se význam pojmů „Litva“ a „litevský“, příp. „Litevec“ poněkud lišil od toho dnešního. Název „Litva“ mohl v užším smyslu slova označovat území historické Litvy, tj. východ dnešní Litevské republiky a severozápad dnešního Běloruska, a v širším smyslu celé území velkoknížectví litevského. Tím pádem „litevský“ mohlo mít význam etnický, jenž se vztahoval k baltskému kmenu, regionálně vázaný k Litvě v úzkém smyslu slova, nebo státní vztahující se k celému velkoknížectví. V přítomném textu se tyto pojmy vztahují většinou k celému území velkoknížectví litevského. „Litva“ má význam regionální tam, kde je užito spojení Litva a Rus, a etnický, když se mluví o Litevcích a Rusinech.

Při popisu akademické peregrinace z velkoknížectví je nutné nejprve zohlednit podmínky, za kterých tento proces probíhal. Na prvním místě stojí vývoj sítě latinských kostelů a škol na litevském území a na druhém organizační aktivita jistého okruhu osob v Krakově, spojená s litevskými studenty. Další část článku je věnována počtu, frekvenci a regionálnímu původu studentů z velkoknížectví litevského na univerzitách v Praze a Krakově, přičemž v případě Prahy se jedná o shrnutí veškerých údajů o pobytu studentů, jež se v pramenech a literatuře vyskytují, ale doposud nebyly systematizovány. V případě Krakova se jedná o statistickou analýzu na základě nové edice nejstarší knihy krakovské matriky. Nakonec se autor pokusil nastínit roli, jakou mohlo hrát univerzitní vzdělání ve velkoknížectví na příkladu kariéry absolventa pražské artistické fakulty Matěje z Vilna.<sup>2</sup>

Literatura věnovaná univerzitním studiím obyvatelstva velkoknížectví litevského není nijak rozsáhlá. Antoni Karbowski zahrnul litevské studenty do pátrání po Polácích na evropských univerzitách ve svém životním díle *Dzieje wychowania i szkół w Polsce*.<sup>3</sup> Jan Fijałek vyjmenoval studenty z velkoknížectví, kteří se objevili na univerzitě v sídelním městě polských králů v pojednání o vlivu krakovské univerzity na christianizaci Litvy.<sup>4</sup> Studentům z Běloruska, a tudíž z území velkoknížectví litevského, kteří pobývali v Praze v 15. století, věnoval svůj příspěvek Ihnat Dvarčanin, běloruský politický činitel, literární vědec a básník, jenž v letech 1921–1925 vystudoval pražskou filozofickou fakultu.<sup>5</sup> Ovšem došel ke zcela chybným závěrům v důsledku špatné obeznámenosti s latinskou topografií. Běloruský historik Henadz Halečanka provedl statistický rozbor z hlediska počtu a regionálního i sociálního původu studentů z území dnešního Běloruska a Litvy, tj. jen části tehdejšího velkoknížectví, zapsaných na univerzitě v Krakově v 15.–16. století na základě starší edice matriky krakovské univerzity.<sup>6</sup> Chryscina Zawodzińska a Michal Svatoš jsou autory příspěvků věnujících se „Litevské“ koleji v Praze.<sup>7</sup>

Jak již bylo zmíněno, velkoknížectví litevské se vyznačovalo tím, že na jeho území nebylo západní křesťanství ani jedinou ani největší konfesí. Kontakt s latinskou kulturou a vzdělaností tu nebyl všudypřítomný a samozřejmý. Přehled vývoje infrastruktury západokřesťanské (latinské) církve pomůže ukázat ty oblasti velkoknížectví litevského, kde se tento kontakt mohl uskutečňovat a kde byl nejintenzivnější, a tím určit možné výchozí oblasti akademické peregrinace. Vznik a vývoj struktur latinské církve je osvětlen v pracích

<sup>2</sup> V české literatuře neexistuje ustálený úzus psaní geografických názvů z oblasti velkoknížectví litevského. V závislosti na literatuře, z níž autoři čerpali, se používá buď varianta slovanská, většinou polská, někdy ale i běloruská, nebo litevská (Vilno, Vilnius). V tomto textu se příkláním k variantě slovanské především proto, že se jí používá v dobových pramenech. Ovšem při první zmínce lokality uvádím v závorce i dnešní název v litevštině.

<sup>3</sup> Antoni KARBOWIAK, *Dzieje wychowania i szkół w Polsce*, II–III, Petersburg etc. 1903–1923.

<sup>4</sup> Jan FIJAŁEK, *Uchrześcijanie Litwy przez Polskę i zachowanie w niej języka ludu*, in: *Polska i Litwa w dziejowem stosunku*, Warszawa etc. 1914, s. 1–333.

<sup>5</sup> Ihnat DVARČANIN, *Bělarusy na Praskim Univerzitetě*, in: *Zapisy Belaruskaha Instytutu Navuki i Mastactva* 2/2, New York 1953, s. 65–67.

<sup>6</sup> Henadz HALEČANKA, *Studenty Velikogo kniažestva Litovskogo v Krakovskom universitetě XV–XVI vv.*, in: B. A. Rybakov (ed.), *Kulturnyje svjazy narodov Vostočnoj Evropy. Problemy vzaimootnošenij Polši, Ukrainy, Bělorussiji i Litvy v epochu vozrožděnjaja*, Moskva 1976, s. 228–249.

<sup>7</sup> Chryscina ZAWODZIŃSKA, *Kolegium królowej Jadwigi przy Uniwersytecie Karola w Pradze i jego pierwszy statut*, in: *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, Prace historyczne* 9, 1962, s. 19–38; Michal SVATOŠ, *Litevská kolej pražské univerzity 1397–1622*, in: J. Petr – L. Řeháček (edd.), *Praha – Vilnius, Praha 1980*, s. 19–32.

Jerzy Ochmańskiego, Grzegorza Blaszczyka a Tadeusze Trajdose, kterých bylo použito pro sestavení krátkého nástinu vývoje v letech 1385–1430.<sup>8</sup>

Infrastrukturu latinské církve ve velkoknížectví litevském tvořily tři typy objektů. Nejstarší byly kostely sloužící německým kupcům v městech, jež vedla intenzivní obchod s Baltem. Další typ představovaly konventy dominikánů a františkánů, které vznikly na území velkoknížectví ještě před tím, než se západní křesťanství stalo konfesí panovníka. Nakonec třetí typ tvořily farní kostely čtyř diecézí, jež vznikly na území velkoknížectví ve 14.–15. století. Každá diecéze měla svá specifika vyplývající především z etnické a konfesní skladby obyvatelstva jednotlivých regionů a katolictví mělo v každé z nich poněkud odlišný charakter a rozmach.

Nejstarší diecézí bylo biskupství kyjevské, vzešlé z aktivity dominikánů již ve 13. století a v následujícím století obnovené. Formálně bylo nejrozsáhlejší, neboť k němu patřila kyjevská země, jež se stala součástí velkoknížectví po vítězství nad Tatary v roce 1362, a území na východ od řeky Dněpr získaná ve druhé polovině 14. a počátkem 15. století. Obyvatelstvo této diecéze bylo vesměs pravoslavné, katolictví tu nemělo skoro žádnou oporu. Proto biskupství postrádalo farní síť: kromě katedrálního kostela v Kyjevě je doložen jenom jeden farní kostel v odlehleém Smolensku, který využívali němečtí kupci.<sup>9</sup>

Katolická diecéze na Volyni vznikla roku 1375 ve Vladimíru Volynském. V roce 1428 se sídlo diecéze přesunulo do Lucku a pod její jurisdikci připadla brestská země a Podlesí (polsky Podlasie, historický region na východě dnešního Polska). Volyň tvořila součást panství Danily Haličského, které bylo po oslabení tatarskými nájezdy na konci 13. století rozděleno mezi polské království a litevská knížata. Halič se Lvovem připadla Polsku a na Volyni od první poloviny 14. století vládl kníže litevského původu Lubart, který byl vazalem litevského velkoknížete. Po Lubartově smrti přešla Volyň jakožto odumřel přímo do rukou Jagella jako polského krále. Roku 1392 se vládcem Volyně stal velkokníže litevský Vitold. Brestská země se připojila k Litvě roku 1319 a Podlesí, původně území baltského kmene Jatvjagů, obsazené v 13. století turovo-pinským knížectvím, patřilo k Litvě od dvacátých let 14. století. Na Volyni byly katolické farnosti jen ve třech městech, Vladimíru, Lucku a Ostrogu, a sloužily především Polákům a Němcům. Nehledě na konverzi několika šlechtických volyňských rodin ke katolictví, zůstávala tato oblast ve většině pravoslavnou. Na Podlesí se díky kolonizaci země přistěhovalci z Mazovska vytvořila před rokem 1430 ve srovnání s Volyní poměrně solidní farní síť. Roku 1434 tu existovalo 17 farních kostelů, většinou v polských osadách. Brest byl důležitým městem na cestě z Krakova na Litvu a značnou část jeho obyvatelstva tvořili Němci a Poláci. Farní kostel tu byl založen roku 1389. V okolí Brestu vznikly během prvních desetiletí 15. století ještě dvě fary, a tak kolem roku 1430 máme v diecézi doloženo celkem 23 farností, jejichž rozmístění však bylo značně nerovnoměrné.<sup>10</sup> Vladimírská a kyjevská diecéze spadaly pod Lvovskou metropolí.

Diecéze s centrem v hlavním městě velkoknížectví litevského Vilně (litevsky Vilnius) byla zřízena roku 1387 Vladislavem II. Jagellem po jeho vlastním křtu a následném obrá-

<sup>8</sup> Jerzy OCHMAŃSKI, *Biskupstwo wileńskie w średniowieczu*, Poznań 1972; Tadeusz TRAJDOS, *Kościół katolicki na ziemiach ruskich Korony i Litwy za panowania Władysława II Jagielly (1386–1434)*, I, Wrocław 1983; Grzegorz BLASZCZYK, *Diecezja żmudzka od XV wieku do początku XVII. Ustroj*, Poznań 1993.

<sup>9</sup> T. TRAJDOS, *Kościół katolicki*, s. 38–62.

<sup>10</sup> Tamtéž, s. 74–108.

cení pohanských Litevců. Diecéze zahrnovala území dnešního východu Litevské republiky a skoro celého Běloruska bez Brestské země na jihovýchodě. Tady se nacházelo státotvorné jádro litevského státu, jenž vznikl v zóně balto-slovanských kontaktů kolem řeky Němen. Ostatní země se staly součástí knížectví před polovinou 14. stol. V Polocku a Vitěbsku jsou doloženy kostelíky německých obchodníků z 13. a první poloviny 14. století,<sup>11</sup> v hlavním městě ještě pohanské Litvy měli Němci k užívání kostel již před 80. lety 14. století. Během 14. století založili františkáni konventy v Navagrudku, Ašmjanach a Lidě.<sup>12</sup> Vývoj farní sítě se započal roku 1387, kdy bylo založeno prvních sedm far, a k roku 1400 přibýlo dalších sedm. V roce 1430 je ve vilenské diecézi doloženo 27 farností.<sup>13</sup>

Žemajtsko je historickou zemí na západě dnešní Litevské republiky. Na konci 14. a počátkem 15. století byla tato země předmětem sporů mezi řádem německých rytířů a velkoknížectvím. V době uzavření litevsko-polské unie a založení biskupství ve Vilně měli Žemajtsko pod kontrolou němečtí rytíři, takže první christianizační aktivity Jagella v posledním desetiletí 14. století se tohoto území netýkaly. Od roku 1411 Žemajtsko patřilo Vitoldovi, ovšem jen doživotně. Natrvalo byla tato země připojena k velkoknížectví až v roce 1422. Založení žemajtské diecéze s centrem v městě Medniky (litevsky Varniai) bylo zvláštní tím, že nové biskupství zřídil kostnický koncil, což je jedinečný případ. V období 1417–1430 vzniklo na území diecéze jenom sedm farností.<sup>14</sup>

Celkově tvořily infrastrukturu katolické církve na obrovském území velkoknížectví litevského čtyři diecéze s přibližně 60 kostely a několika konventy mužských řádů. Latinské školy jsou na rozdíl od farností málo zachyceny v pramenech. Předpokládá se, že existovaly školy při sídlech biskupů. Ovšem v pramenech z období 1385–1430 je doložena jenom katedrální škola ve Vilně. Škola v Mednikách je zmíněna až roku 1468, o školách v Lucku, Vladimíru a Kyjevě prameny mlčí. Podle nepřímých svědectví existovala v roce 1409 škola v Nových Trokách (litevsky Trakai), městečku nedaleko Vilna, kde vznikl benediktinský klášter.<sup>15</sup> Jak je vidět, infrastruktura latinské církve se začínala teprve vyvíjet a zdaleka nedosáhla úrovně jiných katolických zemí. Síť kostelů nebyla rovnoměrná, jako oblast s nejhustší západokřesťanskou infrastrukturou je možné označit území kolem hlavního litevského města Vilna.

Specifickým jevem, který doprovázel akademickou peregrinaci z velkoknížectví litevského, byla nadační aktivita spojená s univerzitním prostředím, jež měla podpořit rozšiřování katolictví na území litevského státu. Šíření katolické víry na Litvě bylo uvedeno jako hlavní účel založení koleje královny Hedviky v Praze roku 1397, tzv. bursy chudých v Krakově v roce 1409, a také obnovení univerzity v Krakově v roce 1400. Bude užitečné podívat se, jak byla v dokumentech, spojených s těmito nadacemi, formulována idea o přínosu univerzitní vzdělanosti k christianizační misii mezi čerstvě pokřtěnými pohany.

K fundaci koleje v Praze se vztahují dvě listiny z roku 1397. V prvním dokumentu z 20. července povoluje český král Václav IV., aby byl za prostředky polské královny za-

<sup>11</sup> Tamtéž, s. 28–30.

<sup>12</sup> Ljudmila KARNILAVA, *Francyskancy*, in: *Vjalikaje knjastva Litouskae*. Encyklopedyja u dvuch tamach, t. 2, Minsk 2006, s. 705–706.

<sup>13</sup> J. OCHMAŃSKI, *Biskupstwo wileńskie*, s. 60.

<sup>14</sup> G. BLASZCZYK, *Diecezja żmudska*, s. 107.

<sup>15</sup> J. OCHMAŃSKI, *Najdawniejsze szkoły na Litwie od końca XIV do połowy XVI w.*, in: *Dawna Litwa*, Olsztyn 1986, s. 113–132, zde s. 116.

koupen dům, který by sloužil potřebám osob z Litvy, které by přicházely do Prahy a poznávaly na teologické fakultě pravdivé učení o víře. Následovně ho měly přinášet do těch částí svých zemí, kde se jméno boží ještě nevzývá a není slaveno.<sup>16</sup> Druhým dokumentem je listina královny Hedviky z 10. září, kde se nejdřív líčí, jak někteří Litevci prahnoucí po teologii přicházejí „*ad scholasticum studium catholicum*“, aby pak mohli zasévat zrna víry ve svých zemích, a pak se do jejich užívání postupuje kolej založená z královských prostředků.<sup>17</sup> Podle plánu měl být v Praze zakoupen dům a k němu platy ve výši 200 kop pražských grošů. Naplněním vůle polské královny byl pověřen Jan Štěkna, cisterciák, jenž vystudoval v Praze v 70. letech 14. století artistickou fakultu, studoval teologickou fakultu, kde dosáhl roku 1391 titulu bakaláře, a roku 1393 je zmíněn jako kazatel v Betlémské kapli v Praze. V Polsku pobýval nejpозději od roku 1396, kdy je uveden jako plebán v Przemysławu. Na krakovském dvoře působil jako zpovědník královny Hedviky. Při založení koleje mu měli pomoci pražští měšťané Kříž, zakladatel už zmíněné Betlémské kaple, a Něpr.<sup>18</sup>

Již v privilegii polského krále Kazimíra III. pro jím založenou univerzitu v Krakově z roku 1364 se prohlašuje, že univerzita v polském sídelním městě povstala „*pro conversione infidelium paganorum et schismaticorum, dicto regno confinantium*“,<sup>19</sup> tj. pro šíření katolictví mezi pohanským a pravoslavným obyvatelstvem litevského velkoknížectví sousedícího s Polskem. Kazimírova univerzita zanikla brzy po svém založení, ale začátkem 90. let 14. století se datují první zmínky o úsilí ji obnovit. Povolení k založení univerzity s teologickou fakultou v Krakově bylo vydáno od papeže Bonifáce XI. v lednu 1397.<sup>20</sup> V jeho odpovědi na žádost krakovského dvora narážky na Litevce ještě nejsou. Objevují se až v listině Vladislava II. z 26. července 1400, kterou polský panovník obnovuje obecné učení v Krakově.<sup>21</sup> Tato listina se až na výjimky shoduje s Kazimírovým privilegiem.<sup>22</sup> Jednou z těchto výjimek je začátek, kde je jako příčina fundace zmíněna starost, aby „*hos terrarum nostrarum Lythuaniae indigenas et subditos, praesertim quos in vetusi erroris caligine olim constituti socios tenebrarum habuimus, in lucis filios convertamus*“. Šíření katolictví na Litvě se tak stalo účelem vzniku čtyřfakultní univerzity v sídelním městě polských králů. V králově odkazu vsi a kanovníckých míst v kapitule profesorů teologie z 15. června 1401 se opakuje tatáž pasáž a ještě jednou se zdůrazňuje, že univerzita je králem podporována „*pro neophitarumque praedictae Lithuanicae, caeterarumque gentium clariorem salutis illuminationem uberem et profectum*“.<sup>23</sup> V potvrzení předání domů pro kolej artistů z 19. dubna 1417 král souhlasí s tím, že pro jeho království a zvláště pro

<sup>16</sup> *Monumenta historica Universitatis Carolo-Ferdinandae Pragensis* (dále MUP) II/1, Praha 1834, s. 355; J. FIJALEK, *Uchrzešťowanie Litwy*, s. 120–129, kde autor uvedl excerpta této a většiny dalších zmiňovaných listin jako ilustraci zájmů Polska o christianizaci Litvy.

<sup>17</sup> MUP II/1, s. 359–363.

<sup>18</sup> Ch. ZAWODZINSKA, *Kolegium*, s. 20; o Štěknovi také Josef TŘIŠKA, *Životopisný slovník předhusitské univerzity 1348–1409*, Praha 1981, s. 314; Krzysztof OZÓG, *Uczelní w monarchii Jadwigi Andegawenskiej i Władysława Jagiełły*, Kraków 2004, s. 34.

<sup>19</sup> *Codex diplomaticus universitatis studii generalis Cracoviensis: continet privilegia et documenta quae res gestas Academiae eiusque beneficia illustrant*. Pars 1. *Pertinet ab Anno 1365 usque ad Annum 1440*, Cracoviae 1870 (dále Cod. Crac.), s. 5, č. 2.

<sup>20</sup> Tamtéž, s. 24–25, č. 15; Zofia KOZŁOWSKA-BUDKOWA, *Odnowienie jagiellońskie uniwersytetu krakowskiego*, in: Kazimierz Lepszy (ed.), *Dzieje Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1364–1764*, Kraków 1964, s. 37–89, zde s. 40.

<sup>21</sup> Cod. Crac., s. 25–26, č. 16.

<sup>22</sup> Z. KOZŁOWSKA-BUDKOWA, *Odnowienie*, s. 46–47.

<sup>23</sup> Cod. Crac., s. 38, č. 22.

*Lythwanie, Russiae, Samaitarum* budou užiteční „*multi et providi viri in lege divina pariter et humana, et etiam liberalibus scientis eruditi*“ tím, že „*verbis et exemplis ... populos earundem partium et provintiarum ad agnitionem orthodoxae fidei convertendo et inducendo inchoatum*“.<sup>24</sup>

Univerzitní fundací, která měla sloužit především obyvatelům velkoknížectví litevského, i když se neomezovala jenom na ně, se stala první studentská bursa v Krakově, založená Janem Isnerem 9. února 1409. Isner pocházel pravděpodobně ze slezské Ratiboři a spolu s Janem Štěknou patřili ke skupině vzdělanců, kteří vystudovali teologii v Praze a pak stáli u zrodu teologické fakulty v Krakově. Před tím, než se stal roku 1401 jejím profesorem, působil v 80. letech na artistické fakultě v Praze, poté získal beneficia v Poznani a Vratislavi.<sup>25</sup> V listině, kterou stvrzoval akt zakoupení domu na rohu ulice Vislné, určil tento dům chudým a „*de regno et partibus Lytwanorum ac Russiae ad studium huc venientium*, aby Boží slovo *in remotis infidelium partibus et terris ... in futurum ac per hoc Universitatis studium dilatatur*“.<sup>26</sup> Ve své závěti z 22. března 1410 Isner ještě jednou zmínil účel své fundace, která byla určena chudým magistrům, bakalářům, studentům a především „*Lithuani et Rutheni habiles ad studium theologicale et artium dilucidandam catholicam fidem*“.<sup>27</sup> Podle Isnera mělo jít z prostředků, jež byly získány jako plat od těch bohatších, osm hřiven dvěma Litevcům, kteří by se věnovali studiu teologie. Isner také odkázal burse své knihy z oblasti teologie a svobodných umění.<sup>27</sup>

Všechny tyto dokumenty spojuje snaha napomoci šíření katolické víry ve velkoknížectví litevském rozšířením možnosti univerzitního vzdělání pro jeho obyvatele. Je třeba zdůraznit, že masová christianizace vládců a obyvatelstva jedné země podobná této litevské proběhla v Evropě naposledy v 11. století. Úkol, který si vytyčili v Krakově, byl na svou dobu jedinečný a také velice prestižní. Proto je při hodnocení výše zmíněných fundací třeba rozlišovat rovinu technickou, tj. způsob, kterým měla jednotlivá fundace přispět k misi na Litvě, a rovinu reprezentace, neboť samotný podíl na křtu obyvatel Litvy přinášel určité skupině prestiž.

V listinách, které se týkají pražské koleje, figuruje univerzitní teologie jako pramen pravé víry. A tak pro Litevce, kteří byli „oroseni“ katolickou vírou, se má stát univerzita místem, kde tuto znalost prohloubí, a to jim následně umožní šířit víru dál mezi krajany. Dá se tvrdit, že se tu odráží zájem univerzitně vzdělaných teologů o podíl na misi i jejich představy, v čem tento podíl spočívá. Ty evidentně působily na Hedviku přesvědčivě, neboť polská královna věnovala na kolej v Praze obrovskou peněžní částku bez ohledu na skutečnost, že studium teologie je záležitostí nepočtených jedinců, trvá velmi dlouho a vyžaduje několikaletou přípravu. V době, kdy se k latinskému světu připojovala severní a střední Evropa, univerzity ještě neexistovaly; koncem 14. století, kdy stejný proces proběhl na Litvě, dokázali univerzitní příslušníci příslušná místa, že univerzita a především teologická fakulta jsou užitečným a nutným nástrojem christianizace.

<sup>24</sup> Tamtéž, s. 118, č. 62.

<sup>25</sup> Jerzy ZATHEY, *Jan Isner*, in: *Polski słownik biograficzny* (dále PSB), X, Warszawa 1963, s. 434–436; J. TRÍŠKA, *Životopisný slovník*, s. 261–262; K. OZÓG, *Uczni*, s. 32, 59–60; Lucyna NOWAK, *Der Krakauer Professor Johannes Isner aus Oppeln*, in: Thomas Wünsch (ed.), *Oberschlesien im späten Mittelalter: eine Region im Spannungsfeld zwischen Polen, Böhmen-Mähren und dem Reich vom 13. bis zum Beginn des 16. Jahrhunderts*, Berlin 1993, s. 117–122.

<sup>26</sup> *Cod. Crac.*, s. 76–77, č. 43.

<sup>27</sup> Tamtéž, s. 82–84, č. 45.

Tak vznikl silný argument pro znovuobnovení univerzity v Krakově, která na rozdíl od Kazimírovy fundace dostala při založení teologickou fakultu. Váha, která se přiznává uvedenému argumentu, je vidět v listinách Vladislava II. pro univerzitu. Pro polského krále mělo zdůrazňování úsilí o christianizaci Litvy i další rozměr, neboť musel čelit propagandě Řádu německých rytířů, jenž se snažil ukázat polského krále a Litvu jako neupřímné pohany.

Fundace Isnera je zajímavá i tím, že profesor krakovské teologické fakulty si byl blízký s Janem Štěknou a nepochybně patřil do okruhu vzdělavců kolem královny Hedviky. Bursu chudých je možné vnímat jako pokračování myšlenky koleje v Praze. A tu je vidět jistou korekci, jež odráží konfrontaci myšlenky s realitou. Isnerova bursa už není určena jenom teologům, ale také studentům artistické fakulty. Kromě toho tu nemají být jenom Litevci, tj. příchozí z regionu, jenž dlouho zůstával pohanským, ale i obyvatelé Rusi, což ukazuje na snahu pomoci šíření katolictví nejenom mezi pohany, ale i mezi pravoslavnými obyvateli velkoknížectví litevského.

Kolej královny Hedviky v Praze vznikla nakonec až po 14 letech od vydání listiny. Zpoždění nepochybně ovlivnila smrt fundátorky roku 1399, ale také skutečnost, že Jan Štěkna přenechal starost o založení koleje kramáři Křížovi. Tento zakoupil v letech 1398–1402 platy v celkové výši 41 kop grošů a roku 1403 je vložil do zemských desek. Ovšem dům pro kolej nebyl zakoupen a po smrti Štěkny roku 1407 pobírala platy jeho matka Jitka. Kříž měl platy k dispozici pravděpodobně až po její smrti roku 1411. Dne 21. 4. 1411 byla stvrzena Křížem sepsaná statuta koleje a byli přijati první kolegiáti. Podle statut měly dům u kaple Marie Magdaleny a roční platy sloužit 12 studentům. O tom, že to mají být studenti z Litvy, se však už nemluví. Všichni vyjmenovaní kolegiáti byli Češi.<sup>28</sup> Zajímavé ovšem je, že Jan Długosz ve své zprávě o založení koleje v roce 1397 píše o jejím osudu takto: „kolej založená jenom pro Litevce existuje i dnes, poukazující na zásluhy královny Hedviky, ve svém prvotním stavu a zajištění“.<sup>29</sup> Tyto představy polského historika, které ovšem teoreticky mohl korigovat během svého pobytu v Čechách v roce 1470, ukazují, jak velký symbolický význam měl už samotný fakt založení koleje, nehledě na skutečnou realizaci tohoto projektu.

Bursa chudých v Krakově byla na konci 50. a začátkem 60. let 15. století rozšířena za přispění již zmíněného Jana Długosze.<sup>30</sup> Bursa se stala opravdu místem, kolem kterého se koncentrovali litevští studenti, jak vyplývá z rozboru akt rektorského soudu z let 1468–1530 provedeného Aljehem Latyšonkem, kde je zmíněna jako místo bydlení některých studentů z velkoknížectví. Jeden z nich dokonce držel nedaleko ní krčmu.<sup>31</sup>

Na rozdíl od farní a školní sítě, která ve velkoknížectví litevském hodně zaostávala ve svém vývoji za jinými zeměmi, ve sféře univerzitního vzdělání měli nebo teoreticky mohli mít studenti z Litvy a Rusi k dispozici víc, než jiní. Kolej Hedviky byla první studentskou kolejí v Praze a Isnerova bursa prvním ubytovacím zařízením pro studenty v Krakově. Zasloužil se o to krakovský dvůr, který chtěl pomáhat šířit katolictví ve velkoknížectví, i zájem univerzitně vzdělaných teologů podílet se na této prestižní záležitosti. Ovšem

<sup>28</sup> Ch. ZAWODZIŃSKA, *Kolegium*, s. 22.; M. SVATOŠ, *Litevská kolej*, s. 21–22.

<sup>29</sup> Jan DŁUGOSZ, *Jana Długosza kanonika krakowskiego Dziejów polskich ksiąg dwanaście*, přeložil K. Mecherzyński, III, Krakov 1868, s. 497, převod do češtiny P. K.

<sup>30</sup> Andrzej WŁODAREK, *Architektura średniowiecznych kolegiów i burs Uniwersytetu Krakowskiego*, Kraków 2002, s. 36.

<sup>31</sup> Aljeh LATYŠONAK, *Studenty z Vjalikaha knjastva Litovskaha pėrad rektarskim sudom Krakavskaha universytetu u 1469–1536hh.*, in: *Arche* 6, 2007, s. 153–158.

jak vyplývá z analýzy počtu studentů, jež bude následovat, na návštěvnost univerzit měl větší vliv stav církevní infrastruktury latinského směru než podpora studentů v samotném univerzitním městě.

Každý badatel, který se chce statisticky zabývat studenty na univerzitních studiích v Praze, se musí potýkat s absencí základního pramene pro počet a frekvenci studentů – matriky nejpočetnější artistické fakulty. Na fakultě svobodných umění je možné čerpat informace jen z tzv. *Liber decanorum* – děkanské knihy, kam se zapisovaly volby fakultních hodnostářů a bakalářské a mistrovské promoce za léta 1367–1585. Zachyceni jsou tudíž jen graduovaní studenti, kteří tvořili maximálně čtvrtinu všech imatrikulovaných. Dochovala se však matrika právnické univerzity, která vznikla osamostatněním právnické fakulty v roce 1372. Rozbor matriky juristů z hlediska regionálního a sociálního původu byl proveden v semináři Michala Svatoše v Ústavu českých dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Polským univerzitním národem se zabývala Jana Borovičková.<sup>32</sup> Originály děkanské knihy a matriky juristů byly ztraceny na konci 2. světové války, dochovaly se jen fotokopie pořízené ve 30. letech 20. století. Badateli jsou tudíž k dispozici kromě nich jen edice z první poloviny 19. století a faximilové (fotografické) vydání děkanské knihy z roku 1983.<sup>33</sup> Výpověď pražských univerzitních pramenů je možné doplnit údaji z Lipska, kam se po secesi roku 1409 uchýlila jistá část učitelů a studentů třech „německých“ národů.<sup>34</sup> Pomocí kombinace různých údajů lze sestavit následující seznam osob studujících v Praze, které pocházely z velkoknížectví litevského nebo případně odtud pocházet mohly.

**Jan Vojsat**, kníže drohicínský, kanovník krakovský a druhý rektor krakovské univerzity, je osobou, u níž se na základě údajů o jeho životě předpokládá studium v Praze někdy v letech 1381–1389. Podle Jana Fijałka byl Vojsat synem litevského knížete Butauta, který roku 1365 přeběhl k Řádu německých rytířů a přijal křest pod jménem Jindřich.<sup>35</sup> Po účasti na neúspěšném tažení na hlavní litevské město Vilno se Jindřich-Butaut vydal na dvůr Karla IV., kde se objevuje v letech 1368–1377. Zemřel před rokem 1413 a byl pohřben v augustiniánském klášteře sv. Tomáše na Malé Straně.<sup>36</sup> Podle Toruňských análů utekl Vojsat v roce 1381 od Rusínů a Litevců do pruského města Riesenburg, odkud zamířil na dvůr Václava IV., kde chtěl přijmout křest.<sup>37</sup> Roku 1389 se Jan ujímá místa v krakovské kapitule, v roce 1402 se stává rektorem krakovské univerzity, během svého rektorského období však umírá. Jeho

<sup>32</sup> Jana BOROVIČKOVÁ, *Regionální a sociální původ studentů polského univerzitního národa na pražské právnické univerzitě v letech 1372–1419* (diplomová práce FF UK), Praha 1997. Srov. Jana BOROVIČKOVÁ – Magida SUK-KARIOVÁ – Jiří STOČES, *Český, bavorský a polský univerzitní národ pražské juristické univerzity 1372–1418/19*, AUC-HUCP 33–34/1–2, 1993–1994, s. 59–75.

<sup>33</sup> *Liber decanorum facultatis philosophicae Universitatis Pragensis ab anno Christi 1367 usque ad annum 1585*, in: MUP I/1–2 Praha 1830–1832; *Album seu matricula facultatis juridicae Universitatis Pragensis ab anno Christi 1372 usque ad annum 1418*, in: MUP II/1, Praha 1834, s. 1–215 (dále *Album seu matricula*); J. V. ČERNÝ (ed.), *Liber decanorum facultatis philosophicae Universitatis Pragensis ab anno Christi 1367 usque ad annum 1585*, I, Pragae 1983.

<sup>34</sup> Rozbor univerzitních matrik s cílem najít tam bývalé pražské studenty provedl František Šmahel; podařilo se mu identifikovat celkem 533 osoby. F. ŠMAHEL, *Pražské univerzitní studentstvo v předrevolučním období 1399–1419*, Rozpravy Československé Akademie Věd 77/3, Praha 1967.

<sup>35</sup> Jan FIJAŁEK, *Wnuk Kiejstuta Jan książe drohicziński kustosz i kanonik krakowski, drugi rektor Uniwersytetu Jagiellońskiego*, Kwartalnik Historyczny 1914, Lwów 1914, s.181–197.

<sup>36</sup> S. C. ROWELL, *Unexpected Contacts: Lithuanians at Western Courts, c. 1316–c. 1400*, English Historical Review 442, 1996, s. 557–577, zde s. 575–576.

<sup>37</sup> *Scriptores rerum Prussicarum*, III, Leipzig 1866, s. 115.



nástupce zmínil v projevu, že Jan „*nonnullis annorum curriculum olim in alma universitate sacrae paginae studentis*“.<sup>38</sup> Na univerzitě v Krakově byla teologie jen v začátcích, takže je pravděpodobné, že Vojdta studoval několik let nejspíš na teologické fakultě v Praze.

**Bartoloměj Kejnstot** a **Mikuláš Kerstmon** se zapsali na studia práv v Praze v roce 1389.<sup>39</sup> O nich jako o Litevcích v Praze se zmínil Ochmański.<sup>40</sup> Na jejich litevský původ ukazuje forma jejich „příjmení“, která je pravděpodobně jménem před křtem. Tito dva studenti jsou zapsáni bezprostředně po sobě, což napovídá, že přišli společně, a to z kraje, kde jsou taková jména rozšířená. Tímto regionem je nejpravděpodobněji Litva.

**Jan z Dobryně**,<sup>41</sup> jenž se zapsal na právnickou fakultu také roku 1389, mohl teoreticky pocházet ze země, která patřila velkoknížectví litevskému, pokud jméno *Joan de Dobrun* odkazuje, jak se domnívala Jana Borovičková, na podleskou obec Dobryň.<sup>42</sup>

**Kryštof z Litvy** je jedním ze dvou litevských studentů, jejichž jména najdeme v děkan-ské knize pražské fakulty svobodných umění. *Chrystoforus de Lythwania* dostal bakalářský grad v roce 1401.<sup>43</sup> Na studia se tedy měl zapsat nejpozději v roce 1399.

**Matěj z Vilna**, *Mathias Wylna, de Wylna*, se stal bakalářem v roce 1404 a roku 1408 byl promován na mistra svobodných umění.<sup>44</sup> Svá studia započal někdy v roce 1402. Jeho další kariéře bude věnována závěrečná část tohoto článku.

**Řehoř z Litvy**, *Gregorius de Litwania*, patří k těm studentům, kteří byli zapsáni na univerzitě v Lipsku v zimním semestru 1409 a neplatili imatrikulační taxu.<sup>45</sup> Podle Šmahela takoví studenti mohli přijít z Prahy v rámci secese.<sup>46</sup> Tohoto studenta si všiml v Lipsku také Karbowiak, avšak nijak neuvažoval o jeho pražském pobytu.<sup>47</sup>

V součtu se dostáváme k sedmi studentům z území velkoknížectví litevského, kteří v letech 1381–1409 studovali v Praze: tři na právnické fakultě, tři na artistické a jeden byl možná posluchačem teologie. Lze ovšem předpokládat, že studentů na nejpočetnější fakultě mohlo být více. Mezi lokalitami je uvedeno jedenkrát město Vilno a jednou se možná jedná o podleskou Dobryň. Když odpočítáme Jana Vojdta, tak první studenti se objevují poměrně brzy po christianizaci Litvy a rokem, po kterém se studenti z velkoknížectví už nevyskytují, je rok pražské secese 1409. Doplnění představ o možném celkovém počtu, frekvenci a regionálním původu může přinést srovnání se situací v Krakově.

Pro krakovskou univerzitu je pramenná situace lepší. Zde se dochoval jak nejstarší svazek matriky z let 1400–1508, tak i kniha promocií artistické fakulty. Edice těchto pramenů byly vydány ještě v 19. století, ovšem měly nedostatky: nesprávný přepis a také absenci rejstříků.<sup>48</sup> Proto byly tyto základní univerzitní prameny vydány v prvním desetiletí

<sup>38</sup> J. FIJALEK, *Wnuk Kiejstuta Jan*, s. 182.

<sup>39</sup> *Album seu matricula*, s. 102.

<sup>40</sup> J. OCHMAŃSKI, *Historia Litwy*, s. 84.

<sup>41</sup> *Album seu matricula*, s. 102.

<sup>42</sup> J. BOROVIČKOVÁ, *Regionální a sociální původ*, příloha č. 1, s. IX.

<sup>43</sup> *Liber decanorum*, I, s. 367.

<sup>44</sup> *Liber decanorum*, I, s. 382, 387.

<sup>45</sup> Georg ERLER (Hg.), *Die Matrikel der Universität Leipzig, I, Die Immatrikulationen von 1409–1559*, Leipzig 1898, s. 28.

<sup>46</sup> F. ŠMAHEL, *Pražské univerzitní studentstvo*, s.74–75.

<sup>47</sup> A. KARBOWIAK, *Dzieje wychowania*, II, s. 362.

<sup>48</sup> I. Z. PAULI – B. ULANOWSKI et alt., *Album studiosorum Universitatis Cracoviensis, I–II*, Cracoviae 1887–1892; Jan MUCZKOWSKI (ed.), *Statuta nec non Liber promotionum philosophorum ordinis in universitate studiorum Iagellonica ab anno 1402 ad annum 1849*, Cracoviae 1849.

21. století v nových moderních edicích.<sup>49</sup> Edice matriky krakovské univerzity vydaná Gašiorowskim, Jurkem a Skierskou v roce 2004 obsahuje nejenom text, ale i pečlivě připravený jmenný a geografický rejstřík, ve kterém nalezneme v abecedním pořadí všechny lokality, a to nejen ve formě, v jaké se v matrice vyskytují, ale i současné názvy obcí, se kterými se podařilo toponyma zaznamenaná v matrice identifikovat. Identifikací 6000 lokalit u 20 000 studentů z celé středověké Evropy byla vykonána velká, náročná a velmi záslužná práce. Kromě toho jsou v rejstříku údaje o studentech kombinovány s údaji z knihy promocií artistické fakulty a také s jinými biografickými údaji, které měli editoři k dispozici. Díky tomu lze u studenta vysledovat délku jeho pobytu a úspěšnost studia na univerzitě.

Autor tohoto článku vytvořil pro celé období 1400–1508 databázi krakovských studentů z území velkoknížectví litevského a těch, u koho se dá tento původ předpokládat. Níže jsou uvedeny výsledky pro léta 1400–1430.

Během prvních třiceti let existence obnovené Jagelonské univerzity se na studia zapsalo celkem 34 studentů pocházejících z území velkoknížectví litevského; tři další přišli do Krakova jako držitelé beneficií v Litvě (kustod kapituly, lektor františkánského konventu ve Vilně a probošt kláštera v Nových Trokách). Celkem to činí 37 osob, což je méně než jedno procento z celkového počtu 4087 imatrikulovaných během sledovaných 30 let. Přitom v prvním desetiletí se na studia v Krakově zapsali jenom tři studenti spojení s velkoknížectvím a jenom u jednoho je původ z Litvy jistý. Druhým je kustod vilenské kapituly, třetím *Martinus de Milkowice*, který mohl pocházet jak z Milkowic v Podlesí tak z Milkowic v Sieradzské zemi. V následujících deseti letech se v Krakově imatrikulovalo 21 studentů, z nich sedm roku 1419, dalších šest v následujícím roce. V letech 1421–1430 přišlo do Krakova už jen 13 studentů z velkoknížectví. Je tedy patrné, že studenti přicházeli nepravidelně. Výrazně vystupují tři období: v letech 1412–1415 přišlo studovat sedm osob, 1418–1423 dokonce 18 studentů a 1426–1430 se zapsalo devět studentů. Mezi těmito časovými úseky existovala dvouletá období, kdy se žádný student z velkoknížectví na krakovskou univerzitu nezapsal. V případě, že je několik studentů z jednoho regionu zapsáno vedle sebe, lze hovořit o skupinách. V letech 1400–1430 se v Krakově objevilo sedm párů osob; 14 studentů z velkoknížectví přišlo tedy ve společnosti dalšího obyvatele litevského státu.

Celkem 33 imatrikulovaných studentů pocházelo z území vilenské diecéze, z vladimirské diecéze byli jenom tři<sup>50</sup> a jediný z území žemajtské diecéze.<sup>51</sup> Osmnáct imatrikulovaných přišlo z hlavního města Vilna, čtyři z nedalekých Trok, osm z různých lokalit blízko Vilna a u dalších tří Litevců není lokalita uvedena. Srovnání s vývojem infrastruktury latinské církve vede k závěru, že nejvíce studentů přišlo z regionů, kde síť far a klášterů byla nejhustší, tj. z oblastí kolem Vilna. V ostatních případech to jsou lokality, kde stál latinský kostel delší dobu: v Lucku a Drohiczyně existovaly farnosti již od 14. století. Gotteswerder je osada kolem hradu zbudovaného křížáky v Žemajtsku.

<sup>49</sup> Antoni GAŠIOROWSKI – Tomasz JUREK – Izabela SKIERSKA (edd.), *Metryka Uniwersytetu Krakowskiego z lat 1400–1500*, I–II, Kraków 2004; A. GAŠIOROWSKI, *Księga promocji Wydziału Sztuk Uniwersytetu Krakowskiego z XV wieku*, Kraków 2000.

<sup>50</sup> Jakub z Drohiczyzna 1430, Řehoř z Lucku 1418 a již zmíněný Řehoř z Milkowic, *Metryka*, s. 97, 136, 153.

<sup>51</sup> Martin z Gotteswerderu 1427, *Metryka*, s. 136.

Určení sociálního původu a stavu studentů je vzhledem k údajům obsaženým v matrice poněkud obtížné. Sociální zařazení už bylo zmíněno u třech duchovních. Heřman z Litvy imatrikulovaný roku 1419 byl pravděpodobně příbuzný krále Vladislava. Při určení stavovské příslušnosti ostatních se můžeme opírat jen o typ lokality, ze které dotyčný pocházel. Ti, kdo přišli z měst, jsou nejspíše syny měšťanů (24), ostatní (9) jsou pravděpodobně šlechtici. Ale nejistota panuje u městeček. V případě Lidy a Ošmjan nelze přesně říct, zda byl dotyčný z rodu držitele lokality, nebo poddaným měšťanem.

Akademického gradu dosáhlo devět studentů. Prvním byl bakalář Jakub z Vilna roku 1419, přičemž na dosažení gradu potřeboval pět let. Mistry se stali jen dva studenti, první Jan z Vilna roku 1427. Proporce graduovaných studentů k zapsaným tak celkem odpovídá celouniverzitnímu poměru.

Přínosným bude srovnat návštěvnost pražské a krakovské univerzity studenty z velkoknížectví litevského v prvním desetiletí 15. století. Oproti třem studentům v Krakově, ze kterých u jednoho není zcela jistý původ, studovali v Praze dva – Matěj z Vilna, jenž mohl zahájit studia někdy v letech 1400–1402, a Řehoř z Litvy, který mohl být v Praze imatrikulován před rokem 1409. Přitom se dá předpokládat vzhledem ke skutečnosti, že na artistických fakultách středoevropských univerzit v tomto období tvořili graduovaní studenti obvykle maximálně čtvrtinu všech imatrikulovaných, že studentů v Praze bylo více. Lze tedy uzavřít, že studentů z velkoknížectví litevského přišlo v letech 1400–1409 studovat více do Prahy než do Krakova. Tím pádem se nepotvrzuje představa, že po znovuoobnovení univerzity v Krakově ji začali studenti z Litvy upřednostňovat před Prahou.<sup>52</sup> Spíše až událostí po Dekretu kutnohorském vedly k tomu, že obyvatelé velkoknížectví ztratili o studium v Praze zájem. Toto zjištění potvrzují rozbory polských badatelů, podle nichž krakovská univerzita v prvním desetiletí své existence přilákala studenty především z Malopolska, kteří se v tomto období skoro nevyskytují v Praze. Ke zvýšení počtu studentů z jiných regionů dochází až v následujícím desetiletí.<sup>53</sup> Kromě toho počet litevských studentů v Krakově může dát přibližnou představu o počtu a původu studentů v Praze v období před kutnohorským dekretem, použijeme-li koeficient poměru imatrikulovaných a graduovaných. Je možné uvažovat o tom, že by mohlo jít v průměru od 0,5 do maximálně 1 imatrikulace litevských studentů za jeden rok, tj. 5–10 studentů za desetiletí. Původem by tito studenti byli především z Vilna a okolí.

Studium dalšího uplatnění osob s univerzitním vzděláním může poukázat na roli, kterou univerzitní vzdělanost hrála ve společnosti. Ovšem výzkum kariér studentů a absolventů středověkých univerzit se potýká s ještě většími pramennými potížemi než bádání o jejich počtu, regionálním a sociálním původu. Jen u mála studentů totiž víme něco víc než jejich jméno v matrice a promoční knize. Matěj z Vilna je jediný ze studentů z velkoknížectví litevského, když nebudeme počítat s Janem Vojdatem, u kterého můžeme sledovat jeho kariéru. Je to možné proto, že jeho kariéra se utvářela v církevním prostředí, kde Matěj dosáhl vysoké pozice biskupa vilenské diecéze, v níž hrál nemalou roli v politickém životě velkoknížectví v první polovině 15. století. Pokusím se proto o nahlédnutí na tuto osobu z hlediska role jeho vzdělání v jeho kariéře a v prostředí, kde působil.

<sup>52</sup> Michal SVATOŠ (ed.), *Dějiny Univerzity Karlovy*, I, 1347/1348–1622, Praha 1995, s. 52.

<sup>53</sup> K. OZÓG, *Migrationen von Professoren und Studenten aus Prag nach Krakau zu Beginn des 15. Jahrhunderts*, AUC-HUCP 49/2, 2009, s. 99–112.

Ve středověkých pramenech je identifikace osob velice obtížná a ne vždy spolehlivá. Tak tomu je i v případě první zmínky o Matějovi z Vilna.<sup>54</sup> Část badatelů jej považuje za budoucího biskupa Matěje z Trok, který je zmíněn jako kanovník vilenské kapituly v letech 1397–1398. Za dostatečné argumenty považují absenci jakéhokoliv dalšího kanovníka Matěje v pramenech a přijetí biskupské mitry Matějem z Vilna roku 1417 v Trokach a nikoliv ve Vilně. To má ukazovat na jeho spojení s tímto městečkem. Druhá část historiků se k této teorii staví opatrně.<sup>55</sup> Podle svědectví Jana Długosze pocházel Matěj z německé rodiny, jež přišla do Vilna z Livonska.<sup>56</sup> První jistou zmínkou o něm je bakalářská promoce na artistické fakultě v Praze roku 1404.<sup>57</sup> Z toho vyplývá, že by měl přijít na studia do Prahy nejpozději roku 1402. Když ho ztotožníme s kanovníkem z roku 1397, tak by se měl narodit kolem roku 1370, v opačném případě před 1385. Na to, aby dosáhl mistrovského gradu, potřeboval Matěj čtyři roky a mistrem svobodných umění se stal roku 1408.<sup>58</sup> Jan Fijałek formuloval hypotézu, že Matěj šel z Prahy studovat teologii do Itálie a že je to on, kdo se stal rektorem univerzity v Sieně 6. května 1408 jako Matěj z Polska. Ovšem ostatní badatelé to považují za málo pravděpodobné, neboť jeho titul mistra svobodných umění je pak v dalších pramenech zmiňován, ale o teologických studiích prameny mlčí.

Dne 24. října roku 1417 byl Matěj z Vilna, tou dobou *magister artium* a probošt vilenské kapituly, prezentován na žemajtské biskupství zřízené koncilem kostnickým a 8. ledna příštího roku byl konsekrován. Jako biskup nové diecéze působil jen čtyři roky, neboť byl 5. května 1422 přenesen do diecéze vilenské. Biskupem vilenským zůstal až do své smrti v roce 1453. Stal se tak jednou z předních osob ve velkoknížectví litevském. Jeho jméno nalezneme mezi svědky nejdůležitějších politických aktů a byl i členem velkoknížecí rady. Ovšem na rozdíl od Zbyhněva Olešnického neprosazoval vlastní vize politiky, nýbrž vždy zachovával loajalitu k velkoknížeti. Biskupský stolec z něj udělal největšího vlastníka půdy v knížectví. V církevní oblasti se snažil o zprostředkování mezi basilejským koncilem a jedním z претенdentů na velkoknížecí stolec Šwidrygiełlem. V konfliktu s papežem se postavil na stranu koncilní, neuznal proto florentskou unii a překážel její realizaci papežským legátem. Zemřel 9. května 1453 ve Vilně a byl pohřben ve vilenské katedrále.

Ve vztahu k našemu tématu je třeba zdůraznit původ Matějů z Vilna a jeho kontakt s latinským vzděláním. Pocházel z hlavního litevského města, kde katolický kostel existoval i před rokem 1387 a které se stalo centrem katolictví ve velkoknížectví. Ve Vilně prokazatelně existovala latinská škola, z níž přišlo na univerzitní studia nejvíc studentů. Jeho původ z německé rodiny poukazuje na skutečnost, že prvními studenty z velkoknížectví nebyli nutně Litevci a Rusíni, ale i představitelé komunit, které byly katolickými ještě před rokem 1387, tj. Poláci a Němci. Počáteční vzdělání mohl mít totiž jak ze školy při německém kostelíku, tak i z nové katedrální školy.

<sup>54</sup> Životopisné údaje o Matějovi podali Jan KUCZYNSKI, *Maciej (biskup wileński)*, in: *Polski słownik biograficzny* XIX, 1974, s. 10–12; J. OCHMAŃSKI, *Biśkupstwo wileńskie*, s. 13–14; G. BŁASZCZYK, *Diecezja żmudska*, s. 41–42.

<sup>55</sup> J. FIJAŁEK – W. SEMKOWICZ (edd.), *Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji Wileńskiej, 1, 1387–1507*, Kraków 1948, s. 50, č. 29.

<sup>56</sup> *Jana Długosza Roczniki czyli Kroniki sławnego Królestwa Polskiego / Ioannis Długossii Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae*, XI, 1413–1430, překl. Julia MRUKÓWNA, Warszawa 1985, s. 86.

<sup>57</sup> *Liber decanorum*, I, s. 382.

<sup>58</sup> Tamtéž, s. 387.

Jak už bylo zmíněno, univerzitní studia mohl začít Matěj z Vilna nejpozději roku 1402. Je možné ho považovat za takový typ studenta z velkoknížectví, který dal přednost Praze před obnovenou univerzitou v Krakově. Kromě možnosti, že za studiem do Čech šel ještě před rokem 1400, mohlo mít vliv na volbu Prahy několik dalších činitelů: zaprvé význam školy – pražská třífakultní univerzita byla největší ve střední Evropě a je pravděpodobné, že Matěj v době, kdy se rozhodoval o studiu, měl kontakt s těmi, kdo studiem v Praze prošli. Dalším činitelem mohla být skutečnost, že v Praze již studovali obyvatelé z velkoknížectví litevského, a kromě toho existoval projekt koleje pro litevské studenty.

Roku 1408 se stal Matěj z Vilna prvním mistrem svobodných umění s původem z velkoknížectví litevského. Někdy před rokem 1417 přijal svěcení a stal se kanovníkem vilenské kapituly, kde zaujal místo probošta, což byla po biskupu druhá příčka v církevní hierarchii vilenské diecéze.

Vilenská kapitula byla zřízena v roce 1388 a skládala se z probošta, děkana a deseti kanovníků. V roce 1397 vznikla v kapitule další hodnost – kustoda – a v roce 1435 arcijáhna.<sup>59</sup> Právo kolace ke kapitule náleželo velkoknížeti. Nedochovala se statuta kapituly, ale odhaduje se, že vzorem pro vilenskou kapitulu byla kapitula krakovská. Podle ustanovení pro polské diecéze, potvrzených Martinem V., mohly církevní úřady zastávat jen osoby šlechtického původu anebo ti, kdo měli doktorát buď z teologie či práva, nebo přednášeli nejméně sedm let na fakultě svobodných umění.<sup>60</sup> Je tedy nanejvýše pravděpodobné, že Matěji, který byl původu měšťanského, umožnil právě jeho akademický grad stát se členem kapituly a zaujmout v ní nejvyšší hodnost probošta.

Personální složení kapituly známe jenom fragmentárně, neboť po soupisech pro léta 1397–1398 máme další seznamy až pro začátek 16. století. Jerzy Ochmański uvádí pro léta 1397–1450 jména 31 členů kapituly: 20 kanovníků, 4 proboštů, 2 děkanů, 1 kustoda a 2 arcijáhnů.<sup>61</sup> Univerzitní studia jsou doložena nebo předpokládána u šesti osob, z nichž jeden byl proboštem, jeden kustodem a jeden arcijáhнем. Akademický grad měly tři osoby z uvedených šesti, přičemž titulu mistra dosáhl jenom Matěj z Vilna. Lze tedy konstatovat, že Matěj z Vilna svým vzděláním vynikal nad ostatní členy kapituly.

Žemajtská diecéze, které se Matěj ujal roku 1417, se od ostatních diecézí lišila tím, že ji jako jedinou zřídil koncil. Slovanský vliv na její území byl mnohem menší než ve vilenské zemi, a proto znalost domácího jazyka byla nutnou podmínkou pastorační činnosti. Znalost jazyka možná ovlivnila skutečnost, že byl právě Matěj zvolen mednickým biskupem. Zajímavé je, že na biskupský stolec nastoupil z vilenské kapituly a s akademickým titulem. Z členů vilenské kapituly se před rokem 1450 staly žemajtskými biskupy ještě tři další osoby, přičemž u dvou z nich se předpokládá univerzitní vzdělání a u jednoho bakalářský grad z Krakova. Jakub z Vilna, biskup v letech 1436–1439, byl prvním litevským studentem graduovaným v Krakově. Pro univerzitně vzdělané členy vilenské kapituly představoval mednický biskupský stolec další možnou příčku církevní kariéry. Třeba ovšem zmínit, že biskupství mělo málo farností a slabé zajištění, proto bylo nejchudší mezi biskupstvími polské a litevské církevní provincie.

Matěj se stal po nedlouhých čtyřech letech biskupem vilenským, pátým v pořadí. Od svých předchůdců se lišil tím, že pocházel z Litvy (tři ze čtyř předchozích biskupů byli

<sup>59</sup> J. OCHMAŃSKI, *Biskupstwo wileńskie*, s. 24–25.

<sup>60</sup> Tamtéž, s. 48–49.

<sup>61</sup> Tamtéž, s. 30–33.

Poláky), byl měšťanského původu a nebyl zvolen kapitulou, nýbrž potvrzen jako kandidát velkoknížete Vitolda. Z jeho předchůdců jenom jeden biskup, Mikuláš z Gorzkowa, studoval na univerzitě (v Praze, pak v Itálii). Jestliže Matěj vynikal na Litvě, tak v rámci episkopátu hnězdenské metropole, kam patřila biskupství krakovské, vlocławcké, poznaňské, plocké, mednické a vilenské, se vzděláním od ostatních příliš neodlišoval. Z 24 osob, jež byly biskupy těchto diecézí v první polovině 15. století, studovalo 17 na univerzitě, přičemž 10 z nich v Praze.<sup>62</sup> Na druhou stranu byl Matěj i tady jediný měšťanského původu.

Matěj z Vilna vynikal na svou dobu v litevském prostředí především vzděláním. Stal se prvním obyvatelem velkoknížectví, který dosáhl titulu mistra svobodných umění a do roku 1427 byl jediným Litevcem, který se mohl pochlubit takovým gradem. Tento náskok může být z části vysvětlen jeho původem, neboť pocházel z německé rodiny a kontakt s latinskou vzdělaností mohl mít dříve než většina obyvatel velkoknížectví. Na druhou stranu Matějovo vzdělání mohlo být tím činitelem, jenž mu pomohl překonat handicap měšťanského původu a umožnil mu dosáhnout členství ve vilenské kapitule a následně hodnosti prvního žemajtského a poté pátého vilenského biskupa.

Rozsah akademické peregrinace z velkoknížectví litevského byl v letech 1385–1430 limitován především stupněm vývoje sítě katolických kostelů a škol, která tou dobou teprve vznikala a čítala pouhých 60 doložených kostelů a jen několik škol. Pražské univerzity se staly prvními vysokými školami, kde se objevili studenti z území velkoknížectví litevského. Praměny nám sdělují jména sedmi takových studentů v letech 1385–1430. Vzhledem k tomu, že v případě artistické fakulty dochované praměny většinu studentů nezachycují, je možné předpokládat, že v Praze studovalo během tohoto období více studentů, odhadem deset až patnáct. Zdá se, že obnovení univerzity v Krakově v zásadě neovlivnilo návštěvnost Prahy litevskými studenty. Až události z roku 1409 způsobily, že se krakovská univerzita stala na dlouhou dobu jedinou univerzitou, kde studovali obyvatelé velkoknížectví litevského.<sup>63</sup> Krakovské vysoké učení navštěvovalo v letech 1400–1430 postupně 37 studentů z velkoknížectví litevského. Výsledky rozboru jejich regionálního původu, z něhož vyplývá, že většina jich pocházela z hlavního litevského města Vilna, je pravděpodobně možné aplikovat i na předpokládaných 10–15 studentů v Praze. Praha se stala místem, kde se krakovský dvůr poprvé pokusil realizovat projekt podpory univerzitního studia s cílem napomoci christianizační misii v Litvě. Tato myšlenka našla odraz v obnovení krakovské univerzity a vzniku bursy pro litevské studenty. V Praze dostal mistrovský grad budoucí biskup mednický a vilenský Matěj z Vilna. Po dvě desetiletí byl jediným Litevcem, který se mohl pochlubit titulem *magister artium*, a jak vyplývá z rozboru jeho kariéry, právě univerzitní vzdělání mu mohlo napomoci k dosažení pozice předního církevního hodnostáře v Litvě.

<sup>62</sup> Tomasz GRAFF, *Episkopat monarchii jagiellońskiej w dobie soborów powszechnych XV wieku*, Kraków 2008, s. 18–48.

<sup>63</sup> Po již zmíněném Řehořovi z Litvy se další student z velkoknížectví objevil v Lipsku až v roce 1497, viz G. ERLER, *Die Matrikel*, s. 421.

## Die Prager Universität und die *peregrinatio academica* der Bewohner des Großfürstentums Litauen in den Jahren 1385–1430

### ZUSAMMENFASSUNG

Dieser Aufsatz ist der Rolle der Prager Universitäten gewidmet, die diese in der akademischen Peregrination der Bewohner des Großfürstentums Litauen in den Jahren 1385–1430 gespielt haben, also unter Wladislaw II. Jagiello und dem Großfürsten Witold, als der litauische Staat nach der Union mit Polen und der Taufe seiner heidnischen Einwohner Teil der lateinischen Welt wurde.

Die akademische Wanderung aus dem Großfürstentum war zum einen durch den niedrigen Entwicklungsgrad der Infrastruktur der dortigen lateinischen Kirche begrenzt. In dem genannten Zeitraum sind annähernd nur 60 Kirchen auf einem Territorium von vier Diözesen bezeugt, die meisten im Umkreis der Hauptstadt Wilna, in der auch die einzige Schule belegt ist. Zum andern entfaltete der Krakauer Hof beträchtliche Stiftungsaktivitäten, deren Ziel darin bestand, Universitätsstudien der Litauer zu stimulieren. Eine Hilfe bei der Christianisierung Litauens mittels des Studiums seiner Einwohner sollte die Gründung des Königin-Hedwig-Kollegs 1397 in Prag sein, die Gründung der sogenannten Armenburse 1409 in Krakau und eigentlich auch die Erneuerung der Universität in Krakau im Jahre 1400.

Der erklärte Zweck dieser Stiftungen spiegelt auch das Interesse wider, das eine Gruppe universitätsgebildeter Theologen an einer Christianisierung Litauens hatte.

Prag wurde die erste Universitätsstadt, in der es Studenten aus Litauen gab. Die Quellen führen die Namen von sieben Personen aus dem Gebiet des Großfürstentums Litauen an, die in den Jahren 1381–1409 in Prag studierten bzw. hatten studieren können: drei an der Juristenuniversität, drei an der Artistenfakultät, und einen Hörer nimmt man für Theologie an.

Unsere Vorstellungen über die mögliche Gesamtzahl, Frequentierung und über die regionale Herkunft werden ergänzt durch einen Vergleich mit der Lage in Krakau, wohin in den Jahren 1400–1430 37 Personen aus dem litauischen Großfürstentum zum Studium kamen, die meisten aus der litauischen Hauptstadt Wilna und dem angrenzenden Gebiet. Aus einem Vergleich und einer Berechnung des Anteils Graduerter im Verhältnis zu den Immatrikulierten ergibt sich, dass in dem bezeichneten Zeitraum 10 bis 15 Studenten aus demselben Gebiet in Prag hatten studieren können. Zudem hat es den Anschein, als habe die Erneuerung der Universität Krakau im Jahre 1400 die Zahl der aus litauischen Gebieten kommenden Besucher Prags nicht wesentlich beeinflusst.

Matthäus aus Wilna ist der einzige aus dem litauischen Großfürstentum kommende Student in Prag, dessen anschließende Karriere verfolgt werden kann. Im Jahre 1408 erlangte er als erster Bewohner des Großfürstentums den Grad eines Magisters der Freien Künste und war bis 1427 der einzige Litauer mit diesem akademischen Grad. Seine Vorrangstellung kann mit seiner Herkunft aus einer deutschen Kaufmannsfamilie erklärt werden. Andererseits verhalf ihm gerade seine Bildung trotz seiner unadligen Herkunft zur Mitgliedschaft im Wilnaer Kapitel und schließlich auch dazu, dass er Bischof von Niederlitauen (Schemaitien) und anschließend auch Bischof von Wilna wurde.

Deutsche Übersetzung: Wolf B. Oerter